

хові продукти є найбільш вигідними й ефективними - традиційні (одноризикові, мультиризикові) чи індексні. Індексне страхування є новим видом, яке має як великі переваги, так і конкретні недоліки стосовно традиційних страхових інструментів. Деякі прогресивні та успішні сільськогосподарські підприємства потребують розробки особливих персоналізованих програм страхування, відповідно не можливо створити страховий продукт, який буде задовольняти потреби всіх потенційних клієнтів. Однак стандартні продукти допомагають створити базові інструменти, які за необхідності можуть і будуть модифікуватися згідно з вимогами клієнтів. Тому страховим спеціалістам і державним посадовим особам, які розробляють систему страхування агробізнес сектора та планують участь держави, необхідно оцінити досвід інших країн, можливості держави і використовувати всю наявну інформацію для вироблення стратегії.

При запровадженні системи страхування чи масштабних страхових продуктів важливе значення має інформування потенційних страхувальників про нові та наявні на ринку страхових продуктах процедури й умови страхування. Досвід закордонних країн свідчить, що завдяки державній допомозі й ініціативі в галузі фінансування та страхування можна примусити керівників сільськогосподарських підприємств поліпшити культуру землекористування та підвищити рівень виробництва. Можна покращити збирання статистичних даних і підвищити рівень фінансової звітності сільськогосподарських підприємств. Усі ці зміни можуть значно поліпшити ситуацію в аграрних регіонах за рахунок підвищення фінансової стабільності підприємств та рівня доходів населення як у сільській місцевості, так і в цілому в країні.

Постійний моніторинг і критичний аналіз результатів страхової програми дадуть змогу змінити або модифікувати умови страхування чи продукти. Такий підхід може допомогти дійсно ефективно використовувати як засоби державного бюджету, якщо держава надає фінансову підтримку, так і засоби безпосередньо сільськогосподарських підприємств, які оплачують вартість страховки. Для моніторингу й аналізу важливо залучати фа-

хівців страхової справи та регулярно проводити консультації з представниками страхових компаній.

Створення системи страхування агроризиків є масштабним і трудомістким завданням. Системи ефективного страхування агросектора в Україні поки немає, але сподіваємося, що послідовно розробивши систему страхування, провівши професійну оцінку можливих страхових продуктів і форм державної підтримки, держава і страховий сектор України зможуть створити таку систему управління ризиками агробізнесу, яка допоможе вирішувати різні комплексні завдання в агробізнес секторі.

АНАЛІЗ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ БАНКІВ І ШЛЯХИ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ

Процес формування ринкових відносин в економіці України об'єктивно зумовлює необхідність підвищення ролі банківського кредиту, що є одним із найважливіших чинників, які забезпечують безперервність розширеного відтворення. Така роль визначається насамперед широкою сферою застосування кредитних операцій банків. Отже, необхідність теоретичного осмислення і розробка конкретних напрямків застосування, співставлення вітчизняного і закордонного досвіду банківської практики в галузі кредитування саме аграрного сектора економіки зумовлює актуальність зазначених питань.

Найскладніші проблеми, які в нових умовах господарювання постати перед комерційними банками, - ризики, пов'язані з наданням кредитів.

Кредитна діяльність банку є одним з основних критеріїв, котрий відрізняє його від небанківських установ. У світовій практиці саме з кредитуванням пов'язана значна частка прибутку банку. Одночасно неповернення кредитів, особливо великих, може призвести банк до банкрутства і, як наслідок, до банкрутства пов'язаних з ним підприємств, банків і приватних осіб. Тому управління кредитним ризиком є необхідною частиною стратегії і тактики виживання й розвитку будь-якого комерційного банку.

Управління кредитним ризиком потребує постійного контролю за структурою портфеля кредитів, за його якісним складом. У межах дилеми «прибутковість-ризик» банки змушені обмежувати норму прибутку, страхуючи себе від надлишкового ризику, а також здійснювати політику диверсифікації ризику і не припускати концентрації кредитів у кількох великих позичальників, що може призвести до серйозних наслідків у разі непогашеного кредиту одним з них.

Кредитний ризик залежить від зовнішніх (пов'язаних із станом економічного середовища, кон'юктурою ринку) і внутрішніх (пов'язаних помилковими діями самого банку) факторів. Можливість управління зовнішніми факторами обмежена. Однак основні важелі управління кредитним ризиком містяться у сфері внутрішньої політики банку.

У всіх випадках ризик повинен бути визначений та вимірний. При формуванні кредитного портфеля необхідно враховувати такі ризики:

кредитний ризик - ризик, при якому позичальники будуть неспроможні погасити свої борги. Кредитний ризик або ризик неповернення боргу можна визначити як невпевненість кредитора в тому, що боржник має намір і можливість виконати свої зобов'язання в обумовлені строки і відповідно до умов кредитної угоди;

ризик ліквідності - це ризик, при якому в банку не буде достатньо коштів для виконання своїх зобов'язань в певні строки;

процентний ризик - ризик зміни відсоткових ставок, що негативно впливає на прибутки банку.

Коли банк переживає серйозні фінансові труднощі, основними їх симптомами є криза ліквідності чи загроза неплатоспроможності. Але такого роду кризи не виникають непередбачувано. Причиною їх є високий кредитний ризик.

Кожний банк повинен знати про мінімізацію своїх ризиків. Це потрібно для його виживання і для здорового розвитку банківської системи. Мінімізація ризиків - це боротьба за зниження збитків, що має назву «управління ризиками». Цей процес містить у собі: передбачення ризиків, визначення їх імовірних

розмірів і наслідків, розробку і реалізацію заходів по запобіганню чи мінімізації пов'язаних з ними втрат.

Все це передбачає розробку кожним банком власної стратегії управління ризиками, тобто основ політики прийняття рішень таким чином, щоб своєчасно і послідовно використовувати всі можливості розвитку банку й одночасно утримувати ризики на прийнятному рівні, що піддається управлінню.

Управління відсотковим ризиком складається з управління активами (кредитами) та пасивами (позичковими коштами). Управління активами залежить від рівня ліквідності банку, а також від ступеня існуючої конкуренції, а управління пасивами - від доступності коштів для надання позик.

Існує декілька концепцій управління процентним ризиком:

1. Чим процентна маржа банку вище, тим рівень процентного ризику нижче. Іншими словами, маржа між процентними доходами від активів і процентними видатками за зобов'язаннями повинна бути позитивною.

2. Концепція «спред», при якій аналізується різниця між зваженою середньою ставкою, що отримана від кредитних вкладень, та зваженою середньою ставкою, що виплачується за пасивами (зобов'язаннями). Чим більша різниця між цими двома величинами, тим нижче рівень процентного ризику.

3. Концепція «розриву», яка міститься в аналізі незбалансованості активів і пасивів банку з фіксованою і плаваючою відсотковою ставкою. Аналізується перевищення суми активів з плаваючою відсотковою ставкою над пасивами з фіксованою ставкою на певний час чи за певний період часу.

Рівень процентного ризику залежить від:

- змін у портфелі (структурі) активів, включаючи співвідношення величини кредитів, активів з фіксованою та плаваючою ставкою, динаміки їх цін на ринку;

- змін у структурі пасивів, тобто співвідношення власних і позичкових коштів, строкових та ощадних депозитів, депозитів «до запитання»;

- динаміки ставки.

Для того, щоб контролювати та управляти рівнем процентного ризику, розробляються конкретні стратегії діяльності банку залежно від конкретних ситуацій (табл.1.)

1. Шляхи управління рівнем процентного ризику

Ситуації	Рекомендації
Очікується зростання достатньо низьких відсоткових ставок	<ul style="list-style-type: none"> • Збільшити строки позикових коштів; скоротити кредити з фіксованою відсотковою ставкою; • скоротити строки інвестицій; • отримати довгострокові позики; • закрити деякі ризикові кредитні лінії
Відсоткові ставки зростають, очікується досягнення їх максимуму в найближчому майбутньому	<ul style="list-style-type: none"> • Почати скорочення строків позикових коштів; • почати збільшення строків інвестицій; • почати підготовку до збільшення частки кредитів з фіксованою ставкою; • розглянути можливість дострокового погашення заборгованості з фіксованою процентною ставкою
Очікується зниження достатньо високих відсоткових ставок	<ul style="list-style-type: none"> • Скоротити строк позикових коштів; • збільшити частку кредитів з фіксованою ставкою; • збільшити строки і розмір кредитного портфелю;
Відсоткові ставки знижуються, близькі до мінімуму	<ul style="list-style-type: none"> • Почати збільшення строків позикових коштів; • почати скорочення строків кредитування; • збільшити частку кредитів з плаваючою відсотковою ставкою; • вибірково продавати активи з фіксованою ставкою

Оцінка кредитного ризику здійснюється за п'ятьма критеріями:

1. Репутація. Бажання і рішучість позичальника виконати свої зобов'язання. Процес оцінки складається із співбесіди, перевірки даних як особистого характеру (наведених у рекомендаці-

ях, поданих позичальником), так і ділового (перевірки кредиторів позичальника, постачальників і клієнтів). Інформація подається у письмовій формі, а якщо є тільки усна, працівник банку повинен занотувати її, вказати дату і джерело інформації та долучити до кредитної документації.

2. Можливості. Спроможність позичальника одержувати гроші за всіма своїми операціями (загальний приплив грошей, одержаних позичальником протягом усього періоду його підприємницької діяльності) або в ході реалізації конкретного проекту (кредиту під окремий проект) на здатність позичальника управляти коштами.

3. Капітал. Готовність позичальника використати власний капітал у проекті, на який бере кредит. Позичальник повинен розділити ризик проекту з кредитуючим банком, надавши певну частину свого акціонерного капіталу, тобто зв'язати себе зобов'язаннями.

4. Умови. Аналіз етапу місцевої, регіональної і загальнонаціональної економіки, а також галузі господарства позичальника. Він необхідний передусім тому, що особливості економічних умов і різні прогнози для різних галузей господарства часом обумовлюють різні критерії надання позик.

5. Застава. Надійне забезпечення кредиту у формі застави чи гарантії може певною мірою компенсувати деяку невідповідність з іншими критеріями. Проте слід пам'ятати правило: не надавати кредит лише під заставу чи гарантії. Необхідно брати до уваги такі чинники: якість і ліквідність застави; реальність вилучення застави в законному порядку; співмірність ринкової вартості застави і розміру кредиту; періодичність її перегляду.

До заходів попередження і відшкодування кредитних ризиків відносяться: лімітування кредитів, диверсифікація кредитних вкладень, вивчення і оцінка кредитоспроможності позичальника, проведення роботи по якісному і достатньому забезпеченню кредитів, оперативність по стягненню боргів, страхування кредитних операцій (створення спеціальних резервів для покриття можливих збитків банку від проведення кредитної діяльності).

Лімітування кредитів використовується банками для того, щоб надавати їх визначеному колу позичальників. Це один із засобів управління і регулювання кредитних ресурсів банку.

Лімітування кредитів - це засіб встановлення граничної заборгованості по позиках конкретному позичальнику. Він здійснюється шляхом встановлення лімітів кредитування, тобто встановлено граничну суму кредиту, яку позичальник має право отримати в банку.

Банки використовують два види лімітів:

1 Ліміт кредитування, який надається при епізодичному кредитуванні.

2. Кредитна лінія - при постійних інтенсивних відносинах між банком та позичальником.

Одним із заходів мінімізації кредитних ризиків є вивчення й оцінка кредитоспроможності позичальника. Існує багато методик аналізу фінансового стану клієнта і його надійності у відношенні своєчасного погашення боргу банку. Втрати від непогашення позичок неминучий продукт активної діяльності будь-якого банку, їх неможливо повністю ліквідувати, але звести до мінімуму реально. В американських комерційних банках існує ціла система, що допомагає виявити причини виникнення проблемних кредитів, а також спрогнозувати їхню появу.

З найдавніших часів кредитні операції супроводжувалися ризиком неповернення кредиту. Саме тому з розвитком кредитних відносин в умовах ринку (за існування конкуренції, нестійкої кон'юнктури і непередбачуваних політичних ситуацій) сформувалися різні системи запобіжних заходів аж до сучасних видів страхування кредитних ризиків.

У світовій практиці, як забезпечення кредиту застосовується страхування кредитних ризиків. При цьому з метою вибору надійної страхової компанії і найвигідніших банку і позичальнику умов страхування рекомендується до прийняття рішення про забезпечення зобов'язань позичальника страхуванням, уважно вивчити фінансовий стан конкретної страхової компанії, її платоспроможність і умови страхування.

Страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту повинно проводитися у повній сумі виданого кредиту і процентів за користування ним. Одночасно з підписанням кредитного договору або в період дії договору страхування страховальником (позичальником) може бути переуступлене банку право вимоги від страховика сплати страхового відшкодування шляхом укладення відповідного договору.

В Україні така форма забезпечення використовувалася в 1994-1995 роках, однак нині вона використовується рідко, оскільки більшість вітчизняних страхових компаній не є достатньо міцними, щоб компенсувати збитки банку при настанні страхового випадку, а послуги іноземних страхових компаній для вітчизняних позичальників доки недоступні.

До засобів мінімізації кредитних ризиків можна віднести також:

акредитування на консорціальної основі;

юридично правильне оформлення відповідних документів, тобто кредитний договір, договір застави (гарантія, поручительство, страхування) повинні бути складені таким чином, щоб виключити можливість невиконання їх умов.

Ступінь кредитного ризику, особливо притаманного банківській системі України, значною мірою визначають такі чинники:

1. Недоступність достовірної інформації про кредитну історію клієнтів адже в країні не існує централізованої бази даних, не ведеться взаємообмін відповідною інформацією між банками. Спроби створити бази даних при Асоціації українських банків і Національному банку України не мали успіху головно через небажання багатьох фінансово-кредитних інститутів «впускати сторонніх» у свої справи.

2. Незадовільний фінансовий стан більшості позичальників.

3. Заполітизованість економіки України. Найпривабливіші підприємства і галузі перебувають під контролем певних політичних сил, що захищають їхні корпоративні інтереси на найвищому рівні. Це часом призводить до того, що імовірність вико-

нання умов кредитного договору залежить не від вимог законодавства чи норм комерційної етики, а від прихильності політичних лідерів.

4. Недосконалість правової бази щодо захисту інтересів кредиторів. Насамперед це стосується механізму застосування закону про банкрутство. Банки практично не мають змоги реалізувати своє заставне право на нерухомість, особливо, якщо йдеться про житловий фонд. Усе це спричиняє досить високий рівень кредитного ризику банківських операцій. Тому Національний банк України висуває жорсткі вимоги щодо обмеження кредитного ризику, застосовуючи низку відповідних нормативів.

Крім того, соціально-економічна ситуація, що склалася в Україні, спонукає фінансові структури враховувати і так звані політичні ризики, тобто вплив суспільних і політичних процесів на банківську діяльність. Хочемо ми цього чи ні, але часто саме ці процеси визначають нові напрями фінансової діяльності, її позитивні і негативні результати.

Політичний ризик в Україні визначається в основному такими чинниками: нестабільністю законодавчої бази; неврегульованим бюджетним процесом; нестабільністю системи оподаткування.

Таким чином, можна зробити висновки, що банки повинні розробляти програми для управління кредитним ризиком. Для цього необхідно враховувати та усувати недоліки, серед яких можна виділити такі:

- відсутність обмежень у відношенні концентрації портфеля;
- надмірна централізація чи децентралізація кредитного керівництва;
- недостатній аналіз галузі, що кредитується;
- поверховий аналіз фінансового стану позичальників;
- завищена вартість застави;
- недостатні перевірки і відсутність збалансованості в процесі кредитування;
- відсутність контролю над позиками;

- нездатність до збільшення вартості застави по мірі погіршення якості кредитів;
- надмірне використання позикових коштів.

Література

1. Кредитное страхование / Под ред. Ю. М. Журавлёва. - М.: Изд-во "Анkil", 2002 .
2. Кредитование. (Рекомендовано Институтом банковского дела) . Пер. с англ. / Под ред. М. А. Гольцберга, Л. М. Хасан-Бек. - К.: Торгово-издательское бюро ВНУ, 2001.
3. Лексис В. Кредит и банки. - М.: Изд-во "Перспектива", 1999.

СТРАХУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОВНИКІВ¹

Страховання є однією із складових механізму мінімізації ризиків при кредитуванні, про що переконливо свідчать сучасні дослідження у сфері організації процесу кредитування [2, 3, 4]. Особливо зростає роль страхування при кредитуванні сільськогосподарських виробників, адже ризик галузі є досить високим.

Це пов'язано із специфікою ведення сільськогосподарського виробництва. Крім того, мінливість погоди, стихійні лиха, хвороби сільськогосподарських тварин можуть суттєво зашкодити прибутковості підприємств даної галузі. Тому існує об'єктивна необхідність у вивченні страхування як однієї із складових механізму, що забезпечує повернення кредитів сільськогосподарськими виробниками.

Питання кредитування сільськогосподарських виробників широко дискутується серед вітчизняних науковців-аграрників, але один із її напрямків - роль страхування при кредитуванні даної категорії позичальників - залишається поки що практично не висвітленим. Окремі аспекти по вказаній проблемі вивчаються

¹ Науковий керівник - В.М. Алексійчук